

ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ВЧЕННЯ КЛАСИКІВ НІМЕЦЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ (кінець XVIII – початок XIX ст.)

Окладна М. Г.

Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, м. Харків
Академія військово-історичних наук і козацтва ГШ СКВ, м. Харків

Своєрідність німецької ідеології на рубежі XVIII–XIX ст. характеризувалась специфікою розвитку суспільних відносин у Німеччині. Після релігійних і соціальних рухів XVI–XVII ст. у країні зміцнилися кріпосницькі порядки, що призвело до зниження темпів розвитку промисловості. Економічна відсталість Німеччини особливо проявилась після завоювання німецьких земель Наполеоном. Загроза повної втрати незалежності застала правлячу верхівку здійснити міри по обмеженню кріпосництва, проведенню певних реформ.

Особливість німецької ідеології цього часу характеризувалась ще і тим, що в країні затверджувалися відносини віротерпимості між католиками і протестантами. Релігійний плюралізм створював сприятливі умови для розвитку теоретичної думки, оскільки звільняв філософію від необхідності строго додержуватися догматів релігії.

Німецька класична філософія зіграла плідну роль у розвитку суспільної теорії. Особливе значення мали праці видатних мислителів Іммануїла Канта та Георга Гегеля.

Родоначальником сучасної концепції правової держави був німецький філософ І. Кант (1724–1804 рр.). Погляди Канта на етику, право, державу знайшли своє відображення у працях «Ідея загальної історії у всесвітньо-громадянському плані» (1784 р.), «Основи метафізики моральності» (1785 р.), «До вічного миру» (1795 р.) і трактаті «Метафізика устоїв» (1797 р.), перша частина якого називається «Метафізичні начала вчення про право».

Кант вважав, що носіями моральності можуть бути усі люди без будь-яких виключень. Джерелом моральності та права виступає практичний розум або вільна воля людей. Стати моральною особистістю людина здатна лише в тому випадку, коли буде розуміти свою відповідальність перед людством в цілому. Оскільки люди є рівними між собою, остільки кожний індивід має для іншого абсолютну моральну цінність. Етика Канта підкреслює моральну відповідальність кожної людини за те, що відбувається у світі.

Правова теорія Канта тісно пов'язана з етикою. Право та мораль мають у нього єдине джерело – практичний розум людини та єдину ціль – затвердження загальної свободи. Відмінність між ними полягає у тому, що мораль заснована на внутрішніх спонуканнях та усвідомленні свого обов'язку людиною, тоді як право використовує для забезпечення аналогічних поступків зовнішній примус з боку держави або іншої людини. На думку Канта правові закони – це перша ступень моральності. Якщо у сус-

пільстві встановлено право, яке відповідає моральним законам, то вільне волевиявлення однієї особи не суперечить свободі інших людей.

На думку Канта, справжнє призначення права в тому, щоб гарантувати людині умови, в яких вона могла би нормально проявити себе, в яких реалізувалася б її воля і забезпечувалася громадянська рівність з іншими.

По визначенню Канта право – це сукупність умов, при яких свавілля однієї особи поєднано зі свавіллям іншої з точки зору загального закону свободи. До таких умов відносяться: наявність примусово здійснюваних законів, гарантований статус власності та особистих прав індивіда, рівність членів суспільства перед законом, вирішення спорів у судовому порядку.

У вченні Канта об'єднуються ліберальна, радикальна і авторитарна лінії розвитку політичної думки. Він є прихильником договірних теорій держави, розвиває ідею правової держави (хоча сам цей термін не використовував) та обмеження державної влади.

У «Метафізики устоїв» Кант визначає державу як об'єднання багатьох людей, котрі підпорядковані правовим законам. В якості важливішої ознаки він називає верховенство закону. Кант підкреслював, що розглядає не держави, які існують в дійсності, а «державу в ідеї, таку, якою вона повинна бути у відповідності з чистими принципами права».

І. Кант підтримував ідею Руссо про народний суверенітет, він вважав, що народ має право на участь у встановленні правопорядку шляхом прийняття конституції, яка повинна виражати його волю. Однак він вважав, що народ не має права обговорювати прийняті закони та насильницьким шляхом змінювати існуючий устрій держави. Змінювати державний устрій, за Кантом, можливо тільки конституційним шляхом. Підтримуючи принцип розподілу влади на законодавчу, судову та виконавчу, Кант висуває принцип їх координації та взаємодоповнення, на його думку, законодавча влада повинна мати певний пріоритет над виконавчою владою.

Продовжувачем авторитарної концепції держави був Георг Гегель (1770–1831 рр.). Основними його творами були «Феноменологія духу» (1807 р.), «Наука логіки» (1812–1816 рр.), «Енциклопедія філософських наук» (1817 р.). Головним твором з питань держави та права була «Філософія права», написана Гегелем у 1821 р. Він вважав, що наука про право є частиною філософії, тому що вона як і філософські дисципліни використовує методи діалектики.

Завдання філософії Гегель бачив у тому, щоби досягнути державу та право як продукти розумної діяльності людини, що одержує своє втілення у реальних суспільних інститутах. Основною ідеєю права філософ вважав загальну свободу. «Система права є царство реалізованої свободи». Загальна свобода вимагає, щоби суб'єктивні устремління індивіда були підпорядковані етичному боргу, права громадянина – співвіднесені з його обов'язками перед державою, свобода особистості – узгоджена з необхідністю.

Гегель включав у поняття права більш широкий вид суспільних явищ.

Особливими видами права у нього виступають формальна рівність учасників майнових відносин, мораль, моральність, право світового духу.

У своїй праці «Філософія права» він відокремлює два поняття «громадянське суспільство» та «держава». Гегель розглядає громадянське суспільство і державу як не співпадаючі сфери суспільного життя.

Під громадянським суспільством він розуміє систему матеріальних потреб, які обумовлені промисловістю та торгівлею. На його думку, розвиток громадянського суспільства настає пізніше, ніж розвиток держави. Згідно вчення Гегеля громадянське суспільство містить в себе відносини, що складаються на основі приватної власності, а також закони та установи (суд, поліція, корпорації), що повинні гарантувати суспільний порядок.

Громадянське суспільство, за Гегелем, це сукупність формально рівних індивідів, всебічна залежність яких будується на приватній власності. Громадянське суспільство поділяється на три стани: основне (селяни, дрібні землевласники), загальне (чиновники), промислове (фабриканти, торговці, ремісники). Загальним началом, що владує над цією становою системою, є право, яке охороняє працю та власність кожного члена суспільства. У громадянському суспільстві право встановлює норми поведінки, які визнаються усіма членами суспільства. В наслідок цього особистість, власність одержують у суспільстві законне визнання, договори не порушуються, злочини караються. Порушення законів розглядаються судами. Держава, на думку Гегеля, – це сфера політичної діяльності, яка складається з законодавчої, представницької влади та влади государю. Суверенітет, верховна влада над усім суспільством належить монарху. Гегель не визнавав теорію суспільного договору, він висуває теорію «моральної ідеї» в походженні держави. Як абсолютна ідея, держава має верховне право над людиною. З усіх політичних форм держави «моральна ідея» одержує свій повний розвиток тільки в конституційній монархії.

Гегель – ідеолог монархізму, в конституційній монархії він бачив втілення розуму, світового духу. Монархія надає державі властивості індивідуальності. Спадкова монархія природна, вона краще ніж виборна. Гегель вважав, що єдиною розумною формою правління є монархія. Владу народу він відкидає, народ без монарху – це безформна маса. Монархічна влада об'єднує державний механізм в єдине ціле. В конституційній монархії, по словам філософа править закон, монарху залишається тільки додати своє суб'єктивне «я хочу».

Вчення Гегеля зробило величезний вплив на розвиток політико-правової думки, його прогресивні положення стали теоретичною основою розвитку ліберальних і радикальних концепцій.

Вплив методології та теоретичного змісту політичних і правових доктрин Канта і Гегеля виявився тривалим і глибоким. Наприкінці XIX – початку XX ст. склалися неокантіанські школи та стало формуватися неогегельянство, які вплинули на подальший розвиток теорії права і держави. Ідеоло-

ги різних класів робили спроби поєднати філософії Канта і Гегеля, хоча їх філософські і політико-правові ідеї розходяться у вирішенні багатьох проблем. Але в області політико-правової ідеї Канта і Гегеля об'єднує ненависть до рабства, свавілля, феодального гніту, ідеї свободи людини і людства, повага до законності, впевненість в тому, що держава може і повинна стати розумною.

ПОЛІТИКО–ПРАВОВА ДОКТРИНА СОЛІДАРИЗМУ

Перевалова Л. В.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Академія військово-історичних наук і козацтва ГШ СКВ, м. Харків

Політико-правова думка початку ХХ століття характеризується наявністю багатьох концепцій права, серед яких особливе місце займає політико-правова доктрина солідаризму.

Теоретичною основою ідей солідаризму була соціологічна доктрина, погляд Огюста Конта на суспільство як єдине ціле.

Поняття «солідарність», яке було висунуте О. Контом, знайшло свій подальший розвиток в працях французького соціолога Еміля Дюркгейма «Про розподіл суспільної праці» (1893 р.), французького політичного діяча Л. Буржуа «Солідарність» (1897 р.).

З критикою ідей солідарності виступили французькі анархо-синдикалісти, які призивали пролетаріат до класової боротьби з буржуазією.

Проти революційного синдикалізму виступив Леон Дюгі, якій на підставі ідей солідаризму розпочав створення нової політико-правової концепції.

Леон Дюгі – професор юридичного факультету в Бордо. Серед його основних праць слід виділити «Держава, об'єктивне право і позитивний закон» (1901 р.), «Курс конституційного права» (1911 р.).

Центральною категорією вчення Дюгі стала ідея соціальної солідарності, яка полягала в тому, що люди не можуть жити ізольовано один від одного, в так званому «природному стані». Людина може жити тільки в суспільстві, разом з іншими людьми Цей факт відображається у свідомості людини та формує особливе відчуття солідарності. Дюгі виділяє два види солідарності – «солідарність за схожістю» та солідарність, що пов'язана з розподілом праці.

«Солідарність за схожістю» пов'язана зі збігом інтересів людей. Другий вид солідарності, пов'язаний з розподілом праці, стає основним видом солідарності, тому що сучасне суспільство характеризується високим рівнем розподілу праці. Це солідарність економічна.

Соціальна солідарність в двох видах, на думку Дюгі, є фактом природним, люди, які складають суспільство, є істотами свідомими, тому факт